

Gabriela Pohoată

**GÂNDIREA
FILOSOFICO – JURIDICĂ
ÎN TEXTE**

Copyright © 2008, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

POHOAȚĂ, GABRIELA

Gândirea filosofico-juridică în texte / Gabriela

Pohoăț. - București : Pro Universitaria, 2008

Bibliogr.

ISBN 978-973-129-313-4

340.12(075.8)

SOCRATE (469-399 i.e.n.)

„Așadar, Socrate, întrucât nu poți răspunde și la nedreptate și la dreptate cu aceeași măsură, după cum nu poți să ai aceeași atitudine față de adevăr sau fals, urmează că trebuie să împiedici cu toate puterile nedreptatea care ți se face. De aceea este drept să fugi din închisoare.”

PLATON, CRITON „sau DATORIA CETĂȚEANULUI”
(dialog etic)

Personalitatea marelui Socrate fascinează pe oricine dorește să se inițieze în domeniul filosofiei, pe omul care își călăuzește viața după adevăr, dreptate, curaj, înțelepciune, altfel spus, pe omul care luptă pentru idei, pentru valoare, mai precis, pe omul virtuos.

În toată istoria filosofiei nu putem găsi o figură atât de elevată, ca a lui Socrate, pentru care fiecare gest din propria-i activitate să fie o exteriorizare a unei laturi a personalității sale. El se exprimă astfel în fiecare din gândurile și gesturile sale publice, în discuții, sau în actul final și majestuos al morții lui.

Fapta și gândul nu sunt la el decât două fețe ale aceluiași lucru.

Socrate emoționează pe orice căutător autentic într-un adevăr și dreptate. În acest sens, impresionant este episodul când a fost condamnat la moarte pe nedrept. Procesul condamnării lui Socrate ca și cel intentat lui Iisus mai târziu, sunt de referință pentru istoria justiției, arătând că legea nu mai are nicio semnificație, își pierde orice valoare când este aplicată nedrept.

Astfel, orice nedreptate se adresează și judecății noastre obiective, dar și sentimentelor. Condamnarea lui Socrate, judecarea lui, făcută după toate regulile artei injustiției, cu sicofanți și judecători improvizați, nu poate să lase indiferent nici pe omul obișnuit, dar mai ales pe cel care se instruieste în domeniul științelor juridice.

Socrate își desfășoară întreaga sa activitate în cetate și sub imperiul legilor ei. Niciun moment nu se gândește să se retragă în solitudine, undeva într-o pustie iluzorie, unde să se desăvârșească independent de concetățenii lui. Ce are în

vedere el este comunitatea umană numită Polis, cetatea grecească, cu oamenii ei, al căror bine și perfecționare le urmărește continuu. El se supune legilor chiar atunci când cetatea este nedreaptă cu el.

Această concepție nu-i aparține exclusiv lui Socrate, ci tuturor înțelepților și filosofilor greci dinaintea lui și de după el. Sophos-ul grec este un om care se naște și trăiește prin Polis și pentru Polis. Acesta este un caracter specific al mentalității grecești, al democrației grecești, care trebuie pus în evidență neapărat, dacă vrem să înțelegem în mod real viața și moartea înțeleptului atenian.

Prin Socrate, legea și libertatea, două lucruri incompatibile din punct de vedere fenomenal formează o unitate deplină și generează o nouă ordine a lucrurilor. El avea datoria să înțeleagă noul adevăr ce începea să se impună în istorie, acela că adevărata libertate este o lege și adevărata lege este întotdeauna o lege de libertate.

Imaginea pe care o avem despre Socrate este cea a bărbatului mai vârstnic. Nu știm nimic despre tinerețea lui. A crescut în Atena puternică, bogată, înfloritoare de după Războaiele persane. Avea aproape patruzeci de ani când s-a declanșat fatalitatea Războiului peloponesiac (431). Abia începând cu această perioadă a ajuns să fie o persoană publică cunoscută. Cel mai vechi document care ni s-a transmis despre el îl constituie *Norii* lui Aristofan (423), în care este batjocorit.

Sunt relevante datele biografice și portretul moral pe care i-l face Diogenes Laertios*. Nu insistăm aici asupra acestor aspecte; ceea ce ne preocupă este procesul condamnării la moarte, aspect deosebit de controversat și prezentat, nu întotdeauna, în lumina adevărului și a obiectivității istorice.

Procesul ce i s-a intentat pe motiv de blasfemie a dus la condamnarea sa la moarte. Acest deznodământ nu a fost întâmplător, el își are o îndelungată istorie anterioară. *Norii* lui Aristofan (432) ne înfățișează un Socrate preocupat de filosofia naturii, de fenomenele cerești și de lucrurile de sub pământ, un Socrate care, neagă zeii tradiționali așezând în locul lor aerul și norii, care predă arta cum să izbândești într-o cauză chiar dacă e nedreaptă, și care primește bani pentru învățăturile sale. Dar acel Socrate pe care îl cunoaștem a făcut tocmai contrariul tuturor acestora. Cu timpul, învinuirile ce i s-au adus s-au înmulțit: că Socrate i-ar

deprinde pe tineri cu trândăvia, că s-ar folosi de interpretarea dată unor poeți pentru a-și întemeia pe aceasta învățăturile lui criminale, că printre discipolii lui s-ar fi numărat oameni atât de dușmănoși față de popor precum un Alcibiade și Critias. Această uimitor de neadevărată imagine și-ar putea avea explicația în faptul că pe când era mai tânăr, Socrate se simțea într-adevăr ca acasă în domeniul filosofiei naturii și al sofisticii, dar mai ales în faptul că trecea drept reprezentant al noii mișcări filosofice în general, care era respinsă de umoarea populară. Poporul l-a confundat pe biruitorul sofisticii cu sofistica însăși. Căci felul în care o biruise printr-un nou etos al gândirii era insuportabil. Socrate punea neîncetat întrebări, forțând atenția asupra problemelor fundamentale ale omului fără însă a le soluționa. Dezorientarea produsă, conștiința inferiorității pe care o resimțeau oamenii precum și exigența sa imperativă au produs nemulțumire și ură. Una din reacții e cea a lui Hippias: „Ai vrea tot mereu numai să-i întrebi pe alții și să-i pui în încurcătură, fără ca tu însuși să dai vreo lămurire și fără ca să-ți spui părerea despre nimic. N-am niciun chef să mă las dus de nas”. (Xenofon). Așa că în 399 Socrate a fost adus în fața judecății sub învinuirea că violează legile deoarece nu crede în zeii autohtoni, că apără credința într-un nou soi de daimon, și că ademenește tineretul.

În mod vădit Socrate a ignorat toate aceste învinuiri decenii la rând. Cât timp a trăit, nu a existat niciun fel de literatură scrisă care să-i apere filosofia. El însuși n-a scris niciun cuvânt. Nu s-a retras cu superioritate din viața publică, n-a cultivat în cercuri închise o școală a sa, ci mereu s-a expus în stradă unei largi sfere publice. Chiar dacă o făcea totdeauna numai în discuția cu omul în parte, în felul acesta el totuși nu le-a dat pace atenienilor.

Apărarea lui Socrate culminează cu fraza că Divinitatea i-a încredințat misiunea să-și dedice viața cercetării de sine și a celorlalți. „...Acest lucru mi-a fost rânduit de către Zeu, atât prin răspunsul oracolului, cât și prin vise, ca și în orice chip în care a rânduit vreodată voința divină câte unui om să facă ceva.” Iar el acceptase această misiune. De aceea trebuia ca el să reziste pe poziție, fără a lua în seamă nici primejdia, nici moartea. (...) Mă voi supune mai degrabă Zeului decât vouă și, câtă vreme voi mai avea suflare în mine și voi mai fi în stare, nu voi înceta pentru nimic în lume să filosofez și să vă îndemn, precum și să atrag atenția mereu

oricui mi-ar ieși în cale, spunându-i după obicei: „O, preabunule, (...) de cuget, și de adevăr, și de suflet ca să fie cât mai frumos, nu te îngrijești și nu-ți pasă?”

Moartea lui Socrate i-a determinat imaginea și influența exercitată. El este martirul filosofiei, și implicit al rațiunii. O împăcare cu condamnarea la moarte a lui Socrate nu-i posibilă decât prin intermediul lui Socrate însuși. A murit fără înverșunare și fără să acuze pe nimeni: „...Nu sunt câtuși de puțin mâniat pe cei care au votat împotriva-mi și nici pe ei care m-au acuzat” acesta a fost ultimul lui cuvânt. Căci el este convins că pentru omul cinstit nu există răul, iar cauza lui nu va fi abandonată de zei la voia întâmplării.

Dar penultimul său cuvânt a fost: „Vă spun deci vouă, oameni care mă trimiteți la moarte, că va veni asupra voastră, îndată după moartea mea, o pedeapsă mult mai grea (...). Vor fi mai mulți cei care vă vor cere socoteală, și anume aceia pe care acum îi țineam eu în loc, însă voi nu va-ți dat seama; și vor fi cu atât mai aspri cu cât sunt mai tineri, și cu atât mai mare va fi supărarea voastră. Dacă vă închipuiți așadar că, ucigând oameni, veți opri pe cineva să vă mustre că nu trăiți drept, atunci nu judecați bine.”*

Se poate afirma astfel, că pledoaria lui Socrate la procesul judecării sale se constituie într-un discurs rațional, argumentat, eminent filosofic, fără urme de sentimentalism, nu a încercat să-i implore pe judecători printre lacrimi, căci n-ar fi fost un act pios. „Căci doar nu e pus acolo judecătorul ca să împartă dreptatea după bunul lui plac, ci ca să judece; și el a jurat să nu țină partea cui i s-ar năzări lui, ci să facă dreptate după lege.”*

În viața societății, rațiunea este lege politică. Respectarea legii este un lucru important și supunerea în fața unei legi nedrepte este uneori mai bună decât absența legii. Rațiunea conștiinței umane, ca rațiune, se află deasupra tuturor. Ea este principiul prim care judecă orice lege, orice cetate. Tot așa Socrate a judecat, și cât de aspru, toată viața lui, cetatea în care trăia. Legile rămân, desigur, principiul obiectiv pentru cetățean, pentru omul social. Conținutul lor poate să contravină scopului binelui. Atunci datoria filosofului este să condamne o astfel de lege. Socrate, care n-a ezitat ca cetățean să-și dea chiar viața pentru ca să nu contravină legilor nedrepte ale cetății, ca minte filosofică le-a condamnat foarte aspru.

Oferindu-și buzele cupei gădelui, Socrate a dat Cezarului ce era al Cezarului. Legile cetății sale condamnaseră un cetățean: el trebuia să moară. Prin negarea condamnării până în ultimul moment, bazându-se în această negare pe legea rațiunii, el dădea zeului ce era al zeului. A proclamat că există o zonă în care jurisdicțiile exterioare, violența, ordinea socială, orice schematism istoric nu au nicio putere. Acolo puternică e doar rațiunea, conștiința eliberată de orice determinare exterioară și luminată doar de lumina cunoașterii. De aceea, condamnarea lui Socrate are o importanță covârșitoare. În momentul când pleca, nesupus și supus în același timp, de la tribunal spre moarte, el săvârșea spontan, voit și responsabil, un act unic în istorie; a ridicat și a ținut singur deasupra instituțiilor temporare, deasupra chiar a lui însuși, destinul spiritului.

NU TREBUIE SĂ FACEM NEDREPTĂȚI.

SĂ NE SUPUNEM LEGILOR

SOCRATE: Adevăr grăiești. Dar minunatul, judecata pe care am desfășurat-o se pare că-i la fel cu aceea de mai sus. De rândul acesta cercetează lucrul următor: dacă mai rămâne în picioare faptul că nu a trăi e de mare preț, ci a trăi cinstit.

CRITON: Rămâne.

SOCRATE: Rămâne și faptul că a trăi cinstit este totuna cu a trăi corect și drept, sau nu rămâne?

CRITON: Rămâne.

SOCRATE: Acum, după aceste puncte de reazem recunoscute de tine, să cercetăm dacă este drept ca eu să ies de aici fără voia atenienilor, sau nu este drept. Și dacă ni se va părea drept, s-o facem, dacă nu, să lăsăm gândul ăsta.

Cât despre observările pe care le-ai înșirat cu privire la risipirea de bani, la renume ...nu le lua în serios. Criton, căci sunt observări tocmai ale mulțimii care cu ușurință omoară un om, l-ar învia cu ușurință dacă ar fi în stare atât de mintoasă! Noi însă, fiindcă rațiunea ne învață așa, n-avem de cercetat nimic alta, decât ce-am vorbit și adineauri; anume, dacă, mituind prin bani și prin obligațiile noastre, atât voi, care mă scăpați, cât și eu mântuitul, vom lucra cele drepte; sau dacă făcând acestea, vom săvârși în adevăr o nedreptate. Și, dacă ni se va părea că săvârșim lucruri nedrepte, să mai fie oare nevoie de a pregeta dacă trebuie să

murim rămânând aici și păstrând liniștea și dacă trebuie să îndurăm orice suferință mai înainte de a săvârși o nedreptate?

CRITON: Cred că ai dreptate; Socrate, cercetează acum ce e de făcut?

SOCRATE: Să cercetăm, bunule, împreună. Și dacă ai pe undeva de întâmpinat ceva, în timp ce eu vorbesc, spune și te voi asculta; dar dacă nu vei avea, încetează odată, fericitul, de a-mi tot spune vorba că trebuie să plec de aici fără voia atenienilor. De altfel, eu pun mare preț dacă mă poți convinge să fac așa ceva. Observă deci începutul cercetării mele și încearcă să-mi răspunzi la întrebare, întocmai după convingerile tale.

CRITON: Voi încerca.

SOCRATE: Oare putem susține că niciodată nu trebuie să săvârșim cu știință o nedreptate, sau în unele împrejurări o putem săvârși, în altele, nu? Ori dimpotrivă: în nicio împrejurare nu este nici bine, nici cinstit a săvârși nedreptatea, lucru asupra căruia ne-am înțeles și mai înainte adeseori și acum, de curând, iarăși? Oare toate acele vechi mărturisiri ale noastre s-au risipit în câteva zile și este cu puțință, Criton, ca noi, bărbați așa de vârstnici, care am discutat împreună cu seriozitate, să fi uitat până într-atât de noi înșine, încât să nu ne deosebim întru nimic de copii? Oare mai presus de toate nu stă faptul, pe cât noi l-am susținut înainte, că a săvârși o nedreptate rămâne pentru făptuitor în orice împrejurare ceva necinstit și rușinos, fie că vor aproba cei mulți, fie că nu; fie că vom avea de îndurat suferințe mai grele ca astea, fie mai ușoare? Spunem sau nu?

CRITON: Spunem.

SOCRATE: AȘADAR, ÎN NICIO ÎMPREJURARE NU TREBUIE SĂ SĂVÂRȘIM NEDREPTATEA.

CRITON: Nu, desigur.

SOCRATE: Prin urmare nici când cineva a îndurat o nedreptate nu trebuie s-o întoarcă cum cred cei mulți, de vreme ce în nicio împrejurare nu trebuie să săvârșim o nedreptate.

CRITON: Nu, pe cât se pare.

SOCRATE: Dar ce zici, Criton? Se cade să facem rău sau nu?

CRITON: Nu se cade defel, Socrate.

SOCRATE: Ce zici însă: dacă cineva a suferit un rău, este drept sau nu să răspundă cu rău, cum zic cei mulți?

CRITON: În nicio împrejurare, nu.

SOCRATE: În adevăr, nu este nicio deosebire între a săvârși un rău și a pricinui cuiva o nedreptate.

CRITON: Adevăr găiești.

SOCRATE: Așadar nici cu nedreptate nu trebuie să răspundem, nici cu rău, nici unui om, oricât am fi fost nedreptățiți de dânsul!* Bagă de seamă, Criton! Recunoscând aceasta, să nu spui ceva împotriva convingerii tale; doar eu știu cât de puțini oameni au o astfel de credință și mai ales câți și-o vor menține!

Iar când unii cred într-un fel, alții în altul, știi că nu este cu puțință între dânșii un temei comun de discuție. Dimpotrivă, urmează cu necesitate că fiecare va disprețui părerile celuilalt ori de câte ori va avea prilejul să le cunoască. De aceea, gândește-te și tu cât mai bine, dacă poți fi părtașul ideilor mele; și, dacă crezi ca mine, numai atunci să începem discuția, plecând de la principiul că nu trebuie, în nicio împrejurare, nici să săvârșim nedreptatea, nici să răspundem cu ea; și tot astfel, nici să săvârșim răul, nici să răspundem cu el. Sau poate nu împărtășești punctul meu de plecare? Cât despre mine, de mult am această credință și o păstrez încă; iar tu de ți-ai schimbat cumva ideile spune-mi-o, explică-te. Dacă însă rămâi la convingerile de mai înainte, ascultă și ce decurge din ele.

CRITON: Dar și rămân și gândesc la fel cu tine; urmează numai!

SOCRATE: Să arăt deci ce decurge din aceasta... sau mai bine să te întreb pe tine. Oare dacă cineva mărturisește și făgăduiește cuiva niscai lucruri drepte, trebuie să le împlinească, sau poate să-l amăgească?

CRITON: Trebuie să le împlinească.

SOCRATE: Atunci bagă de seamă ce urmează: ieșind de aici fără de voia cetății, săvârșesc sau nu o nedreptate, mai ales față de cineva care cu nimic nu-o merită? Și mai rămân eu în cadrul dreptelor mele credințe de altădată, sau nu?

CRITON: Nu-ți pot răspunde, Socrate la această întrebare; n-o înțeleg.

PROSOPOPEIA LEGILOR

SOCRATE: Atunci bagă de seamă, să-ți spun altfel. Dacă în clipa fugii mele sau cum vrei să numești această ieșire m-ar întâmpina legile și însăși cetatea și mi-ar zice: „Socrate, spune-mi ce ai de gând să faci? Nu cumva prin lucrul de care te-ai apucat ți-ai pus în gând să ne nimicești pe noi, legile și statul întreg, pe cât este în puterea ta? Oare crezi că este cu putință să dăinuiască și să nu se surpe statul în care legile făurite n-au nicio putere, ci sunt călcate și nimicite de fiecare particular?” Ce vom răspunde, Criton, acestor învinuiri și altora multe de același fel? Căci multe ar putea spune cineva, și mai ales un avocat, despre călcarea legilor, care, cum știi, orânduiesc și poruncesc ca judecățile date să fie suverane. Le vom răspunde că statul ne-a nedreptățit și că judecata sa n-a dat o sentință dreaptă?

CRITON: Pe Zeus, Socrate, le vom răspunde.

SOCRATE: „Dar ce este aceasta, Socrate, vor replica atunci legile. Așa ne-am înțeles cu tine? Oare nu să rămâi supus hotărârilor pe care statul le va da în judecățile sale?”

Și dacă ne-ar prinde mirarea că ne vorbesc așa, ele ar putea adăuga: „Nu te mira, Socrate de întrebările noastre, ci mai degrabă răspunde; mai ales că ești obișnuit să întrebuițezi vorbirea cu întrebări și răspunsuri. Haide dar, spune cu ce ți-am greșit noi și statul de ne calci în picioare? Nu te-am creat mai întâi? Nu prin mijlocirea noastră tatăl tău s-a căsătorit cu mamă-ta, și te-au născut pe tine? Spune-mi te plângi cumva că unele dintre noi, de pildă cele privitoare la căsătorie, nu suntem bine alcătuite? Nu mă plâng, le-aș spune. Poate împotriva acelor ce se ocupă de creșterea și educația copiilor în puterea cărora ai fost și tu educat? Nu cumva n-au orânduit bine acele legi dintre noi care au sfătuit pe tatăl tău să-ți dea o pregătire în direcția artelor și gimnasticii? Bine au orânduit, le-aș spune. Bine; dar atunci, dacă prin noi te-ai născut, ai crescut și ți-ai primit educația, ai putea spune că nu ești fiul și robul nostru*, nu numai tu dar și strămoșii tăi? Și dacă lucrul este așa, crezi oare că drepturile tale sunt egale cu ale noastre? Că ce ni-i dat nouă să facem cu tine îți este dat și ție să faci cu noi? Cum, dacă cu tatăl sau stăpânul tău, când ai fi sclav, n-ai avea drepturi egale, și n-ai fi îndreptățit să-i atingi, oricât ai fi îndurat din pricina lor, nici să le răspunzi, auzindu-i că te